

İmam Şeyh Mansur ve Kafkasya'da Millî Birlik Hareketi

Yılmaz Nevruz

[Bu yazı, Yılmaz Nevruz'un yakında yayımlanması beklenen "Umumî Kafkas Tarihi'ne Giriş" isimli kitabının II. cildinden alınmıştır].

1555 yılından 1785 yılına kadar 230 yıllık bir süreç dahilinde, tedricen Rus işgaline uğrayan Kafkasya'da Kafkas Halkları bağımsızlıklarını tamamen kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını anlamışlardı ve kendilerini birleştirecek bir önder arayışı içindeydiler. Nihayet bu önder Çeçenya'nın Aldı köyünde ortaya çıktı: Şeyh Mansur. Kafkasya tarihinde bir dönüm noktası olan Şeyh Mansur ve onun faaliyetlerini ayrıntılı biçimde inceleyeceğiz. Zira diasporadaki Kafkaslar bu konuda çok az şey biliyorlar. Bilinenler de Rus kaynaklarında kasten çarpıtılmış bilgilerden ibarettir.

Rus kaynaklarında Mansur'un çocukluk isminin yahut doğumdan sonra aldığı ismin "Uşurma" olduğu bildirilmektedir. Çeçen yazarların eserlerinde bu ismin çeçence anlamının olup olmadığı veya Çeçenler arasında sık kullanılan bir isim olup olmadığı hakkında hiç bir kayda rastlamadık. Bazı kaynaklar Uşurma formunun doğru olmadığını, kelimenin aslının "Uçerman" yahut "Oççarma" olduğunu, Ruslar tarafından "Uşurma" şeklinde telaffuz edilerek kayda geçirildiğini bildiriyorlar. Literatürde "Uşurma" formu kullanıldığı için biz de aynı biçimde kullanacağız. Ancak şunu da belirtmeliyiz ki Büyük Kafkas Önderi "Uşurma" adıyla tanınmamıştır, bilakis "Mansur" adıyla ün kazanmıştır. Uşurma adı ise Aldı köyü ve yakın çevresinde sıkışık kalmıştır. Bu yüzden, bu bilinmeyen adı, yani Uşurma'yı Mansur'un biyografisinde ve faaliyetlerinde döndürüp döndürüp hatırlatmanın bir anlamı yoktur, hatta Ruslar tarafından kasden yapıldığı gibi Mansur'u aşağılamak amacına matuftur. Dolayısıyla biz, mecbur kalmadıkça Mansur'un bu cahiliyye ismini kullanmayacağız. Bize göre Şaabaz'ın oğlu Uşurma "Mansur" ismini Dağstan'da tahsilde iken almıştır. Onun cahiliyye adı Uşurma'dan hoşlanmayan hocalarından biri, muhtemelen sûfî şeyhlerden biri bu mekârimi ahlak sahibi genç talebeye "Mansur" ismini layık görmüş ve o tarihten sonra eski Uşurma "Mansur" olarak çağrılmaya başlamıştır. İslam ilahiyatı ve tasavvuf biliminde "şeyhlik" mertebesine eriştiğini teyid eden icazetnamesini alarak memleketine döndükten sonra "Şeyh Mansur" olarak anılmıştır ve bu isimle ün kazanmıştır. Halk da bu isme "Ustaz" ünvanını eklemiştir.

Mansur'un çocukluk ve gençlik yıllarına ait bilgiler gerçekleri ifade etmekten uzaktır ve Rusların onu aşağılamak için uydurdukları "yoksul olduğu için tahsil yapamamıştır, küçükken komşularının tavuklarını kazlarını, biraz büyüyünce de kuzularını danalarını gütmüştür" gibi safsatalardan ibarettir. Onlar ümmî Uşurma'dan Rusya'yı titreten büyük bir önderi çıkarırken nasıl dramatik bir çelişkiye düştüklerini hesap etmemişlerdir. İslamî bilimlerde belirli bir bilgiye sahibolmayan ve mükemmel arabça

bilmeyen bir kişinin camide kürsüye çıkıp va'z etmeye cesaret edemeyeceğini ve böyle birisinin cema'at tarafından dinlenmeyeceğini de düşünememişlerdir. İslam geleneğine ve metodolojisine göre, cami kürsüsüne çıkıp cema'ate vaz edecek kişinin iki temel kaynağı vardır: Kur'an ve Hadis. Bilindiği gibi Kur'an metni de hadis metinleri de arabçadır, hem de yüksek düzeyde bir arabça. O dönemlerde Çeçenya gibi müsliman ülkelerde Kur'an mealleri ve hadis tercemeleri yoktu. Dolayısıyla ümmî bir kişinin Kur'an ve hadise dayanarak cami kürsüsünde veya başka bir mahalde va'z etmesi veya hitabede bulunması imkânsızdır ve abesle iştigaldir. Bazı Çeçen ve Kafkas asıllı yazarların Mansur'u ümmî olarak tanımlamaları ya bilgisizlikten ya da kötü niyetlerinden ileri gelmektedir.

Yoksulluk, tahsil görmeye bilim öğrenmeye engel değildir. O dönemin ilk mektep ve orta mektebe muadil medreselerinde ustazlar (muallimler) ve müderrisler zeki ve kabiliyetli öğrencileri seçerler ve bunların isimlerini ilgili kuruluşlara bildirirlerdi. Çeşitli vakıflar bu öğrencilere sahip çıkarlar ve en iyi şekilde tahsil görmeleri için maddi ve manevi imkânları seferber ederlerdi. Aldılı Uşurma'nın da aynı yoldan geçtiğine ve yeterince bilim tahsil ettiğine kuşku yoktur. Ancak burada belirtmeliyiz ki Uşurma gibi yüksek derecede zeki ve çalışkan öğrenciler, sıradan öğrencilerin yıllar içinde öğrendikleri bilgileri aylara sığdırabiliyorlardı. Bununla beraber, Mansur 1760 yılında doğduğuna ve 1783 yılında Çeçenya'dönüp va'zlarına başladığına göre, 23 yaşına kadar Dağstan'da tahsil görmüş demektir. Kaynaklarda 6 yaşında iken babasından Kur'an okumasını öğrendiği, 8-9 yaşlarında hafızlık titri aldığı ve temel dinî bilgileri öğrendiği teyid edilmektedir.

Eğer Aldı köyünde veya yakınlarında, bilgisini daha da artırabileceği bir medrese varsa, oraya devam etmesi doğaldır, yoksa da babasının yanında birkaç yıl çiftçilikle iştigal ettiğini söyleyebiliriz. Zira, bir talebenin uzak bir beldede bulunan orta ve yüksek medreselerde yatılı olarak öğrenimine devam edebilmesi için bulûğa ermesi, yani 13-14 yaşına gelmesi gerekirdi. Uşurma'nın da aynı yaşlarda orta medreseye kaydolduğu, sonra da yüksek bölümüne devam ettiği akla yatkın görünmektedir. Şayet medresenin orta kısmını da Dağstan'da ikmal ettiyse, Mansur'un orada 10 yıla yakın bir süre kaldığını söylememiz mümkündür. Bu takdirde Mansur'un mükemmel bir tahsil gördüğü aşikârdır. Zaten böyle olmasaydı çok kısa bir zamanda ilmi ehliyeti ve söylemi ile tüm Kafkasları etkilemesi ve kolonyalist yönetime korku salması mümkün olamazdı.

Рис. 4.6. Дербент. Джума-мечеть. Северный фасад.

Tarihî Derbend Cuma Mescidi

Mansur, Dağstan medreselerinde sadece islamî bilimleri tahsil etmedi; medrese öğrenimi programında zaten var olan, hesap-hendese, hikmet, mantık, ictimaiyat, coğrafya, kozmografya, hitabet konularında da bilgisini ve yeteneğini geliştirdi. Bununla da kalmadı, tarikat şeyhlerinin sohbetlerine devam etti. Her ne kadar intisabettiği tarikat şeyhlerinin isimleri ve tarikatta geçirdiği istihaleler yazılı kaynaklarda geçmiyorsa da, Mansur'un tarikat adab-ı muaşeretini çerçevesinde bütün evreleri ikmal edip şeyhlerinden içazet aldığı ve "şeyhlik" mertebesine eriştiği muhakkaktır. "Şeyh" terimi, diğer anlamlarının yanı sıra, islâmî bilimlerde belirli bir seviyeye gelen kimse; tarikat ulusu, tarikatin bir şubesini yönetmeye yetki verilmiş kimse anlamına da gelmektedir. Mansur hem islamî bilimlerde hem de tarikat öğretilerinde şeyhlik mertebesini hak ettiği için bu ünvanla anılmıştır. Halkın ona bu ünvanı verdiği görüşü yakıştırmadan ibarettir..

Ş.B. Akhmadov "Narodno-osvoboditel'noye dvizheniye gortsev Severnogo Kavkaza pod predvoditel'stvom Mansura v 1785-1791 gg", Rostov-na-Donu 1992 isimli doktora tezi çalışmasında ve "Chechnya i Ingushetiya XVIII-nachale XIX veka (Ocherki istorii sotsial'no-ekonomicheskogo razvitiya i obshchestvenno-politicheskogo ustroystva Chechni i Ingushetii v XVIII - nachale XIX veka), 2002" isimli yazısında İmam Şeyh Mansur'un biyografisini ve faaliyetlerini bilimsel ve objektif yöntemle inceleyerek oldukça doğru sonuçlara varmıştır. Ona göre, XVIII. yy. sonlarında, aldılı Çeçen Uşurma (Mansur) önderliğinde Kafkasya Halklarının millî kurtuluş mücadelesinin aydınlatılması, Devrim öncesi tarih yazmacılığında açıkça önyargılı

tahrifata uğramıştır. Dağstan, Çeçenistan, Kabardey (ona bağlı Balkar, Osetya ve Yukarı Kuban'da yaşayan Karaçaylılar ve Abazinler, YN.) ve Batı Çerkesleri'nin katıldığı ayaklanmaların gerçek yüzü çarpıtılmış ve onların önderleri İmam Şeyh Mansur bir çok kaynakta ve literatürde "maceraperest", "sahte peygamber", "Türkiye ajanı", "dinî fanatik" vs. gibi sıfatlarla tanımlanmıştır. Ve yine birçok kitapta ve makalede Mansur'un gerçek milliyeti kasıtlı olarak saklanmış, Başkırt, Kırgız ve İtalyan asıllı olduğu ileri sürülmüştür. Aristokrat ve burjuva tarih yazmacılığı, Mansur'un önderliğinde Dağlı Halkların bağımsızlık hareketini "vahşi, ipe sapa gelmeyen dağlıların dinî dirilişi" olarak nitelendirmiş ve onun popüler liderini soyguncular kategorisine dahil etmiştir¹. Akhmadov İmam Mansur hakkında çalışma yapan yazarların eserlerini eleştirerek onların yanlışlarını ve önyargılı görüşlerini de ortaya koymuştur.

XX. yy'ın 20-li yıllarında, yani Sovetler Birliği döneminde Mansur Hareketi'ni ilk olarak aydınlatmak için çalışma yapan ve bu hareketi doğru dürüst değerlendiren bilimadamı Sovet tarihçisi M.N. Pokrovskiy 'dir, daha sonra ona Z. D. Şeripov da katılmıştır. Zaten Mansur'un Kafkas Halklarını birleştirmeye ve ortak düşman Çarlığa karşı ortak mücadeleye çağıran ilk kişi olduğu inkâr edilemez bir gerçektir ve M.N. Pokrovskiy onu "ilk Kafkas devrimcisi" olarak tanımlamıştır.

1785-1791 Kafkasya Dağlıları Hareketi sorununu, 1930-lu yıllarda, çalışmalarına yansıtın yazarlar B.V. Skitskiy, M.A. Abazatov, S.K. Bushuyev, R.M. Magomedov, A.Vinogradov, A.G. Avtorkhanov ve diğerleridir. B.V. Skitskiy Mansur Hareketi'ni, Kafkasya'da feodal beylere ve kolonyal yönetime karşı ulusal kurtuluş mücadelesi olarak görüyor. Araştırmacılar S.K- Bushuyev ve R.M. Magomedov ilk çalışmalarında, Dağlı Halkların kurtuluş mücadelesini, yani Mansur'un önderliğinde Kafkasya Dağlılarının ayaklanma hareketini sadece sömürgecilere karşı değil, aynı zamanda yerel feodal beylere karşı da birlikte yürütülen bir mücadele şeklinde değerlendirmişlerdir.

N.A. Smirnov, M.M. Bliyev, R.M. Magomedov, N.A. Tavakalyan, T.T. Malsagovoy ve diğerleri 1950-li ve 60-lı yıllarda da çalışmalarını sürdürdüler. Ne yazık ki N.A. Smirnov ve diğer kafkasiolok-tarihçiler çalışmalarında, Stalin dönemindeki özel konumunun verdiği ayrıcalığı kullanan Bagirov'un aykırı görüşlerinin etkisi altında kalarak Mansur Hareketi hakkında ve "Şamil ve Müridizm Hareketi'nin özelliği hakkında" görüşlerini değiştirdiler ve Dağlı Halkların mücadelesini Türkiye'nin bir sorunu olarak ele aldılar, keza onların İngiltere ve diğer yabancı devletlerin elinde oyuncak olduklarını öne sürdüler. Aynı zamanda sözü geçen hareketin ilerici, gelişmeci bir hareket olduğunu da reddettiler. Tanınmış yerel tarih uzmanı T.T. Malsagov 1785-1791 Mansur

¹Akhmadov, Ş.B. "Narodno-osvoboditel'noye dvizheniye gortsev Severnogo Kavkaza pod predvoditel'stvom Mansura v 1785-1791 gg", Rostov-na-Donu 1992; Akhmadov, Ş.B. Chechnya i Ingushetiya XVIII-nachale XIX veka (Ocherki istorii sotsial'no-ekonomicheskogo razvitiya i obshchestvenno-politicheskogo ustroystva Chechni i Ingushetii v XVIII - nachale XIX veka), 2002.

Hareketi'nin karakterini, büyük ölçekli bir hareket olduğunu söylediği 1877 Çeçen İsyanı ile karşılaştırmıştır.

Rus yazarların olayları çarpıtmaları ve İmam Şeyh Mansur'u küçük göstermeye çalışmaları bunlarla sınırlı değildir. Daha pek çok ünlü yazar yanlı bir yaklaşımla XVIII. yy' sonlarına doğru Kafkasların bağımsızlık mücadelelerini ve onların ulusal önderlerini yanlış tanıtmaya gayreti içinde olmuştur. XIX. yy. Çarlık rejiminin resmî tarihçisi R.A. Fadeev, Kafkasya Halklarının bağımsızlık mücadelesini, din bayrağı altında Ruslara karşı girişilen silahlı saldırı olarak tavsif ediyor. Fadeev, gazavat (cihad) onlar için sadece özgürlüğü savunma bahanesi değil, aynı zamanda baskın eylemleri için bir araçtı, diyor (Fadeyev, R.A. Kavkazskaya voyna. Sobr. soch. T.1. M., 1889. S. 19, 42). "Dağlıların baskını" görüşü, sadece Çarlık tarihçilerine uzun yıllar teorik temel oluşturmadı, aynı zamanda Sovet dönemi kişisel araştırmacılarına da aynı temeli oluşturdu. Kafkasya Halklarının Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'ni bu şekilde basit bir ideolojik değerlendirme biçiminde tanımlamak, pek çok önemli çalışmada yer almıştır. Çarlık subayı A.L. Simerman, Kafkasya'da müridizmin yayılmasının Dağlıların yırtıcı eğilimleriyle birlikte Kafkasya'da dinî fanatizmin gelişmesine katkıda bulunduğunu yazıyor. (Zisserman, A.L. Dvadtsat' pyat' let na Kavkaze (1842-1866). SPb, 1871. S. 96)².

Kafkasya Dağlıları'nın bağımsızlık ve özgürlük mücadelelerinde birleştirici bir ideoloji ve söylem gerekliydi. Böyle bir ideolojiyi "gazavat" fikrine dayalı "Müridizm" oluşturdu. Kafkasların ideolojik sömürgecilik karşıtı mücadelenin bir aracı olarak kullandıkları bu gazavat formu sadece savunma amaçlıydı. Çeçenya'da müridizmin kökeni "dini fanatizm" değildi, "yabani dağlılar" değildi, bilakis, Çarlığın Kafkasları cezalandırma seferlerine karşı onların kendilerini savunmak için İslam'a dayalı birlik oluşturma gayretleri idi. Ruslar yalan ve çarpıtılmış değerlendirmelere dayalı donelerle Şeyh Mansur'un soylu kişiliğini ve onun faaliyetlerini bilinmezliğe sürüklemişlerdir. Bu hususla ilgili olarak XX. yy'ın 50-li yılları başlarında ulusal gazetelerde birçok açık kanıt yayımlandı. Tanınmış Sovet yazar M. Bağirov'un ünlü makalesinde, aynı şekilde tarihçiler N.A. Smirnov ve A.V. Fadeev'in sunumlarında XVIII. ve XIX. yy'larda Kafkasya Dağlıları'nın ulusal kurtuluş hareketlerinin karakteri ve itici güçleri çarpıtılmıştır. Bunlar kitaplarında Dağlıların Osmanlı Devleti'nin kışkırtmalarıyla Rusya'ya düşman oldukları anlatılmıştır. Yazarlar Çarlığın Kafkasya'da sömürgeci politikasını ve onun Kafkasya Halkları için getirdiği trajik sonuçları analiz etme zahmetine katlanmamışlardır. N.A. Smirnov şöyle yazıyor: "Onun eylemleri yabancı bir elin güdümündeki gerici ayaklanmalar idi" (N.A. Smirnov, "Şeyh Mansur ve Onun Türk İlhamcıları", s. 38). Aslında Rusya'nın sömürgeci politikası Rus yazarları tarafından neredeyse bir nimet olarak sunulmuştur, zira onlara göre Kafkas halkları medeniyetten yoksun barbarlardır, onların sosyal ve kültürel olarak geliştirilmeleri gerekir, aynı şekilde bağımsızlık ve özgürlük eylemleri ile mücadele edilmelidir.

² Akhmadov, Ş.B., agy.

1970-li yılların ortalarında, bu satırların yazarı (Akhmadov-YN.) yeni arşiv belgelerine dayanarak XVIII. yüzyılın sonlarında Kafkasya dağlılarının ulusal kurtuluş mücadelesinin objektif bir analizini yapma girişiminde bulundu. Bu araştırma, Mansur'un Osmanlı Devleti tarafından kullanıldığı ve Osmanlı lehine casusluk yaptığı iddialarını kesinlikle çürüttü. (Ş.B. Akhmadov, XVIII. yy'ın Sonlarında Çeçenya'da Halk Hareketi. Doktora çalışması özeti. M. 1974, s. 376-377). 1980-li yılların başlarında tarih bilimi aristokrat-burjuva değerlendirme ve stalinist historiyoğrafi sürecini tekrar canlandırmaya başladı. Bunun sonucunda, Çeçen ve İnguşların Rusya'nın bileşimine "gönüllü girdikleri" görüşü ortaya çıktı. Sözü geçen görüşün en başta gelen savunucusu da V.B. Vinogradov oldu. Bu görüşün ideolojik olarak benimsenmesi, tarih biliminde 1950-li yılların metodolojisinin canlanmasına katkıda bulundu. N.S. Kinyapın, M. M. Bliyev, V. V. Degoyev gibi yazarlar, Mansur Hareketi'ni, her türlü vasıtayı kullanarak isyancılara yardım eden Türkiye'nin organize ettiği Rus karşıtı bir eylem olarak nitelendirdiler. Bu yazarlar, N.A. Smirnov'un "stalinist Bağirov"un görüşünün hakim olduğu dönemde yazdığı makalesine atıfta bulunarak, ulusal kurtuluş hareketleri hakkında şöyle yazıyorlar: "Rus kuvvetleriyle çatışmalarda bir sürü aksilikler yaşandı. O (Şeyh Mansur) aktif bir şekilde Kafkasya'nın müsliman nüfusu arasında Türk yanlısı yönelimi teşvik eden propogandaya başladı" (N.S. Kinyapın, M.M. Bliyev, V.V. Degoyev. Rusya'nın Dış Politikasında Kafkasya ve Ortasya. M. 1984, s. 67). Yazarların hangi kaynaklara dayandıkları belli değil. Arşiv belgeleri ve Mansur'un kendisine atfedilen yazışma gayretleri Türk politikasının Kafkasya'ya destek vermediğini göstermektedir. Bu durum, 1791 yılında Schlisselburg kalesinde Mansur'un sorgulanma tutanaklarıyla sabittir (Akhmadov, agy.).

1980-li yılların sonlarında yine B.V. Vinogradov " Mansur Kafkasya'da Osmanlı politikasının yürütücüsü haline geldi" tespitiyle, Mansur'un Türkiye'ye yönelimi hakkındaki malum tezin teksilciliğini yapmayı sürdürdü [V. B. Vinogradov. Rusya ve Kuzey Kafkasya. (1971-1975 Literatürün gözden geçirilmesi). J. "SSCB Tarihi" Nr. 3, M., 1977]. Aynı şekilde, 1980-li yılların sonlarında, akademisyen A. L. Naroçnitskiy'nin denetimi altında "Uşurma'nın tamamen Osmanlı Devleti'nin desteğine dayandığı" tezini savunan görüşün de yer aldığı Kafkasya tarihi ile ilgili ciddi bir akademik çalışma yayımlandı (Istoriya narodov Severnogo Kavkaza s drevneyshikh vremen do kontsa XVIII v. M., 1988, s. 95)³.

³ Akhmadov, Ş.B., agy.

İmam Şeyh Mansur

Dağlıların kurtuluş mücadelesinin Rus karşıtı yönelim fikrine dayandığı görüşünün gönüllü destekçileri V. B. Vinogradov ve B. M. Khaşegulgov Mansur'un eylemlerini Rus karşıtı gazavat ile identifiye ediyorlar. Ancak, Şeyh Mansur'un ne Türkiye tarafına yöneldiği ne de Türkiye'den yardım aldığı somut olarak kanıtlanabildi, keza yukarıda adı geçen yazarlardan hiç biri bunu ispat edemedi. Çok güçlü bir rakiple mücadele eden Şeyh Mansur ve Dağlı milisler, yabancı güçlerin askeri ve maddi yardımına ihtiyaçları olmasına rağmen, Türkiye'den destek almadılar ve Mansur kendi halkına Türk egemenliğini kabul ettirme fikrinden de uzaktı. Şeyh Mansur Hareketi'ni hıristiyanlara ve Rus halkına karşı dinsel bir savaş olarak sunma girişimi ideolojik bir spekülasyondur ve bilimsel bir sahtekârlıktır (Akhmadov, agy.).

Tanınmış dağstanlı kfkasolog R.M. Magamedov Şamil'in bilimsel rehabilitasyonunu ve onun önderliğindeki Dağlılar Hareketi'ni uzun yıllar ilmî olarak araştırmıştır, ancak Mansur'un kişiliğini ifade etmede yeterli tutarlılık ve ilkesellik gösterememiştir. "Şeyh Mansur adına Türk ajanların başlattıkları Müridizm hareketi Türkiye'nin saldırgan politikasının yararına ve Rusya'ya karşı mücadelede kullanılmıştır" (Magomedov, R. M. Rossiya i Dagestan. Makhachkala, 1987, s. 82), diye yazan R.M. Magamedov'un eski ideolojik şablonların esaretinde kaldığı söylenebilir. Onun böyle bir Şeyh Mansur değerlendirilmesi ve bunun ünlü bir kfkasyalı kfkasolog'un, yani R.M. Magomedov'un ağzından çıkması şaşkınlık ve öfke yaratmıştır (Akhmadov).

M.A. Bliev bu iddiada daha da ileri gidiyor: "Bu militan ideolojinin (Müridizm) işığında Çeçenya'da yeni sosyo-ekonomik ilişkilerin düzenlenmesini amaçlayan Şeyh Mansur önderliğindeki malûm hareketin, baskın sistemine yeni bir ivme kazandırdığı düşünölmelidir" [M.M. Bliyev.Kuzeydoğu ve Kuzeybatı Kafkasya Özgür Dağlı Topluluklarının Toplumsal Düzen Sorunu Hakkında (XVIII. yy'ın sonları ile XIX. yy'ın ilkyarısı). J."SSCB Tarihi" Nr. 4, M., 1989, s. 157]. M.A. Bliev öncelikle baskın fikrini ileri sürerek, Dağlıların "yayılmacıliğından" sözediyor. Aynı M.A. Bliev "Yerağlı Muhammed'in müridlik formölünün ilk 'tatbikçileri' Dağlık Dağstan sekenesi değildi, onlar ilk etapda Dağstan özgür topluluklarından daha önce, kuzeyde Rus şehirlerine baskınlar düzenleyen Çeçenler olarak amaçlanmıştır" diye yazıyor. Bu anlamda Müridizm Çeçenya'da sosyo-ekonomik ilişkilerin güçlenmesinde etkin olmuştur. Ancak, M.M. Bliev Şeyh Mansur Hareketini gözden geçirirken, onu "militan bir ideoloji" olarak nitelemesinin altında başka çarpıtmalar da yer almaktadır. O, Mansur gazavat çağrısında bulundu derken "kutsal savaş ve kâfirlerin (hıristiyanlar) yok edilmesi" çağrısı yaptı (M.M. Bliev, aynı yerde), demek istiyordu. Oysa, Kur'an'ın tanıdığı hıristiyanlarla Mansur'un bir sorunu yoktu. Ayrıca yazarın fikirlerini kabul ettirmek için ciddi gerekçeleri de yoktur. Belgeler başka şeyler söylüyor. Çar'ın özel danışman Őevkovskiy, sorgulaması sırasında Şeyh Mansur'un "müslimanların hem kendi dindaşlarına hem de başka inançtan olan insanlara kötölük yapmamalarını" tavsiye ettiğini, ayrıca Rusların büyük ve güçlü bir halk olduğunu söylediğini (TSGADA, f. 7, Yed. khr. 2777, l. 20 ob.) kayda geçirmiştir (Akmadov).

Eldeki materyallerin hepsine bakıldığında onun güçlü bir adalet yanlısı ve mekârimi ahlak sahibi olduğu, dinî ve ahlakî görüşlerinin şiddet kullanmaya izin vermeyeceği sonucuna varılır. O va'zlarında Çeçenleri haram olan şeylerden uzak durmaya, nefret, şiddet, kandavası, alkol, vs. gibi kötölüklerden vazgeçmeye çağırırdı. Dinî inançları ve ahlakî sorumlulukları güçlendirmek için sürekli Kur'an'dan ve Hz. Muhammed'in sünnetinden örnekler verdi. Kendi nefsinin her türlü dünya zevkenden soyutlayarak züht ve takva içinde bir yaşamı tercih etti. İldeşlerinin ona getirdikleri hediyeleri hemen yoksullara ve ihtiyaç sahiplerine dağıtıyordu. Kalblere yüksek ahlak ve kardeşlik duygusunu yerleştiriyordu. Böyle bir insanın hıristiyanları kâfir kabul ederek onları yoketme tavsiyesinde bulunması mümkün değerildir.

Bütün bunlara karşılık, 1980-li yılların sonları ile 1990-lı yılların başlarında perestroyka hareketiyle birlikte yerel çerçevede, Çeçen-İnguş'da ulusal kahramanlarla ilgili olarak bireysel çalışma patlaması oldu. Ş.A. Gapurov, Yu.Gadayevev, G.A. Djakhiyev, M-S. K. Umakhanov ve diğerleri sağlam kaynaklara ve belgelere dayanarak hareketin özü ve lideri hakkında yeni ve calibi dikkat tespitlerde bulundular; aynı şekilde, temelde İmam Mansur'un Türkiye, Rusya ve diğerleriyle ilişkilerinin karakteri hakkında açıklık getirdiler.

Eski Çeçen Kuleleri

1956 yılında Moskva ve Makhaçkala'da toplanan bilimsel konferanslarda, Kafkasların kurtuluş mücadelesinin anti-feodal ve anti-kolonyal karakter taşıdığı, XIX. yy'ın 20-li ve 50-li yılları arasında Dağstan ve Çeçenya'da Dağlı Halklar Kurtuluş Hareketi'nin Çarlığın sömürgeci politikası ile feodal baskının artması ve yerel sosyo-ekonomik sebepler yüzünden ortaya çıktığı sonucuna varılmıştı. 18-20 Ekim 1990 tarihinde Cokharkala (Grozniy)'da toplanan bölgesel bilimsel konferansta, Mansur önderliğinde Dağlı Halklar Hareketi'nin tarihsel gelişiminin tanımlanmasına katkıda bulunan materyaller sunuldu.

Kafkasya Halkları'nın sosyo-politik ve bilimsel yaşamında önemli bir olay 28-29 Mayıs 1992 tarihinde yine Cokharkala (Grozniy)'da toplanan uluslararası bilimsel konferans idi. Konferansın konusu "Şeyh Mansur ve XVIII. yy'ın Üçüncü Trimesterinde Kafkasya Halklarının Kurtuluş Mücadelesi" idi. Yerel ve yabancı katılımcılar oturumlarda derin muhtevalı tebliğler sundular: M. Bennigsen-Brouksop (İngiltere), M. Gamer (İsrail), Tarık Kutlu (Türkiye), Kh.-M. İbragimbeyli, G.A. Dzhakhiyev, G.X. Mambetov, İ.A. Aliroyev, A.D. Yandarov, V.X. Akayev, Ya. Z. Akhmadov ve diğerleri. Konferansın katılımcılarının oybirliğiyle, Mansur'un önderliğindeki Kafkasya Dağlıları Kurtuluş Hareketi'nin halka dayanmayan ve dıştan gelen bir kışkırtmayla ortaya çıkmadığı, liderinin Türk Sultanı'nın kuklası ve kolonizatör İngiltere'nin ajanı olmadığı, aksine halkın içinden geldiği, hareketin anti-kolonyal, anti-feodal ve ilerici karakter taşıdığı, Çarlığın sömürgeci fetih politikasının ve köylüler üzerinde feodal baskının artmasının sonucu olarak yerel sosyo-ekonomik gerekçelerle husule geldiği görüşü kabul edildi (Akhmadov. aynı yerde).

Öteyandan yine konumuzla ilgili olarak, Çarlık generali ve askeri tarihçi Vasiliy Aleksandrovich Potto beş cildlik ünlü "Kafkasya Savaşı" isimli eserinin I. cildinde İmam Mansur hakkında çok yanlış ve gerçek dışı bilgiler vermiştir. "Şeyh-Mansur'un kökeni bilinmiyor. Yakın zaman önce (Potto'nun yaşadığı XIX. yy'a göre) Torino Üniversitesinden Prof. Ottino, Torino Devlet Arşivinde gerçek olup olmadığı tartışmalı olan, anılar ve mektuplar şeklinde Şeyh Mansur ile ilgili ilginç belgeler buldu" sunumunu yaptıktan sonra Ottino'nun masallarına en az 10 sahife ayırıyor ve "bunların doğruluğuna inanmanın mümkün olamayacağı" sonucuna varıyor. Aynı şekilde Mansur'a zıfıf edilen "peygamberi rüyasında görme, gaipden haber verme, keramet gösterme, peygamberlik iddiası..." gibi uydurma hikâyeleri de naklediyor. Ama bütün bunlara inanmamış olacak ki az da olsa doğrulara biraz yaklaşıyor. Ona göre, büyük ihtimalle Çeçenlerin verdikleri bilgilere istinaden hazırlanan bir Rus askeri

raporunda, Şeyh Mansur Çeçen köyü Aldı doğumlu olarak biliniyor, iddiaya göre orada kardeşleri de vardı. Dağstanlı müderrislerin gözetiminde Kur'an'ı öğrendikten sonra, yoksulluk sebebiyle kendi köyünün sığırlarını otlatmak zorunda kaldığı memleketine döndü. Çeçen rivayetlerine göre, o mü'minlerin saflığından yararlanmaya karar verdi. Çok geçmeden Aldı köyü sakinleri, Mansur'un Tanrı tarafından gönderilen bir peygamber olduğunu kanıtlayan bir rüya gördüğünü öğrendiler⁴.

İtalyan yazar Ottino'nun bilimsel araştırma sonucu kaleme aldığı iddia ettiği çalışmada, akla hayale gelmedik, olaylar bir bir sıralanarak Kafkas Ulusal Önderi İmam Şeyh Mansur ne idüğü belirsiz bir maceraperest olarak tanıtılmıştır. Potto başta olmak üzere tüm Rus yazarları, hatta bazı Kafkas yazarları bu iğrenç masalı doğru dürüst eleştirmeden sanki doğruymuş gibi eserlerine almışlardır. Okuyucularımızın merakını gidermek için biz de bu mahut masalı kısaca özetliyeceğiz.

İtalyan yazar Ottino'nun yazdıklarına göre Mansur, italyalı bir maceraperest olan Giovanni Battista Boetti'den başkası değildir. Daha 15 yaşında iken tıp tahsili yapmak üzere evden kaçmış, ama beceremediği için Dominikan papazı olarak Ortodoğu'ya misyoner sıfatıyla gitmiştir. Anadolu, Kıbrıs, Filistin gibi yerleri dolaşmış hiç ilgisi olmayan bir yere, St. Peterburg'a kadar uzanmıştır. Buralarda bir sürü maceralar yaşayan çılgın Boetti, en sonunda Kürdistan'da müsliman bir lider olarak ortaya çıkmıştır. Kürtlerden kurduğu bir birlikle Bitlis, Kars, Ahılkelek ve Tiflis gibi şehirleri yağmalamıştır. Daha sonra Osmanlı Devleti'nin ajanı olarak Batı Kafkasya'ya geçmiştir⁵.

Neresinden bakılırsa bakılınsın Kafkasya ile zerre kadar ilgisi olmayan bu masalla İmam Şeyh Mansur arasında bağlantı kurmak mümkün müdür? Ottino'nun uydurmasını memnuniyetle kitaplarına alan yazarlar, sonradan müsliman olan dominikan papazı Boetti'yi bir türlü Çeçenya'nın Aldı köyüne getirip yerleştiremiyorlar. Hal böyle olunca Ottino'nun sahte Mansur'u pek bir işe yaramıyor. Nitekim J.F. Baddeley, sözü geçen masalı özetledikten sonra "Zaten içeriğinden de anlaşılacağı gibi Ottino'nun ileri sürdüğü bu iddialar, baştan sona çok güçlü bir hayal gücünün eseridir" hükmüne varmaktadır. Diğer yakıştırmaların da uydurma olduğunu bizzat İmam Şeyh Mansur Schlisselburg'daki sorgulanması sırasında "Ben ne emirim ne de peygamber, asla bu şekilde çağrılmak istemedim; ama beni tanımayan halkı engelleyemedim, çünkü benim yaşam imajım onlara mucizevî olarak görünüyordu" sözleriyle ortaya koymuştur (Akhmadov, agy.).

Mansur'un milliyetiyle ilgili olarak Azeri asıllı olduğu söylenen Rus yazar Aleksandr Kasimovich Kazem-Bek'in "Dini eğitimini Buhara'da almış Orenburglu bir Tatar

⁴ Potto, V. A. "Kavkazskaya voyna", Tom 1.

⁵ Potto, V. A. "Kavkazskaya voyna", Tom 1. ; Baddeley, J.F. Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil, çev. Sedat Özden, Kayıhan Yayınevi, İstanbul 1995.

olduğu" görüşü de mesnetsiz bir tahminden ibarettir, yazar ruslaşmış ve tenasur etmiş bir kişilik taşıdığı için tıpkı Ruslar gibi düşünmektedir. Aslında Mansur'un Çeçen asıllı oluşu tevatüren sabittir ve nesilden nesile intikal ederek günümüze kadar gelmiştir. Rusların çarpıtmaları Kafkaslar tarafından ciddiye alınmadığı gibi tarafsız kaynaklarca da benimsenmemiştir.

İşin aslına bakılacak olursa, Çeçen veya Kafkas asıllı olmayan ve çeçenceyi iyi bilmeyen bir va'izin Çeçen halkını derinden etkilemesi mümkün değildir. Sonra, herhangi bir yabancı'nın Kafkasya'nın İstiklal ve Özgürlük davasını hayatını feda edecek derecede benimseyip görülmemiş bir irade ve inatla mücadele etmesi abesle iştir. Bunu Ruslar da çok iyi biliyorlar. Onların amacı Mansur'un ulusal bir önder olarak Kafkaslar tarafından benimsenmesini önlemektir. Bunun için onu aşağılamaya ve küçük düşürmeye çalışmışlardır. Milletlerin yaşamında ulusal önderlerin büyük önemi vardır. Onların manevi varlığı milleti bir arada tutan en güçlü unsurlardan biridir. İmam Mansur, İmam Şamil, İmam Cakhar Dudi gibi önderler Kafkas Milleti'nin temel direkleridir. Elbette müstemlekeci güç Rusya, her türlü yöntemi kullanarak onları unutturmaya çalışacaktır.

b. İmam Şeyh Mansur'un Kısa Hayat Hikâyesi. Tüm kaynaklar Mansur'un Çeçenya'da, Sunja havzasında, bugünkü Cokhar-Kala (Grozniy) şehrinin yakınlarında bulunan Aldı köyünde doğduğunda görüş birliği içindedirler. Ancak doğum tarihi hakkında ihtilaf vardır. Bazı kaynaklar 1760 tarihini benimserken bazılara da 1765 tarihini ileri sürüyorlar. Mansur dinî ve siyasî faaliyetlerine 1785 yılında başladığına göre bu ikinci tarih akla pek yatkın görünmüyor. Biz de 1760 tarihinin doğru olduğu kanaatini taşıyoruz.

Çeçen yazar Musa Geshayev "Ünlü Çeçenler" isimli çalışmasında Mansur'un hayat hikâyesini etraflıca incelemiştir. Ona göre, Mansur'un babası Şaabaz Çeçenlerin Elistanjkhoy Tayrı'na mensuptu. Aile önceleri Khatuni köyünde yaşıyordu, sonra Aldı köyüne yerleşti. Sadece ailesine değil, Çeçen Halkına da onur veren bu en büyük Çeçen, Kafkasya'nın İlk İmamı 1760 yılında orada doğdu. Mansur'un asıl adı "Uşurma" idi. Mansur kelimesi arabçada "muzaffer" anlamına gelir. Bu, halk tarafından kendisine verilen isimdir. İlk çocukluk yıllarında Kur'an okumayı ve temel dinî bilgileri öğrendi, Kur'an'ı ezberledi. Kabiliyetli, zeki, fakat sakin ve duygulu bir çocuk kimliği vardı. Çeçenya'da temel dinî öğrenimini tamamladıktan sonra Mansur Kafkasya'nın bilim merkezi olan Dağstan'a gitti ve orada İslamî bilimleri derinlemesine öğrenmeye başladı. Onu, dinî bilimlere ek olarak diğer bilimleri de tahsil etmek üzere yurt dışına öğrenime gönderilen en kabiliyetli talebelerden biri olarak görüyoruz. Mansur askerî konulara da özel bir ilgi duyuyordu⁶. Türk kaynaklarında 1722, 1732, 1748 tarihleri verilmiştir (T. Kutlu "İmam Mansur", İstanbul 1987). Ancak bu tarihlerin

⁶ Geshayev, Musa. Pervyy imam Kavkaza. Iz knigi Musı Geshayeva "Znamenitiye chechentsı". <http://abrek.info/?p=219>

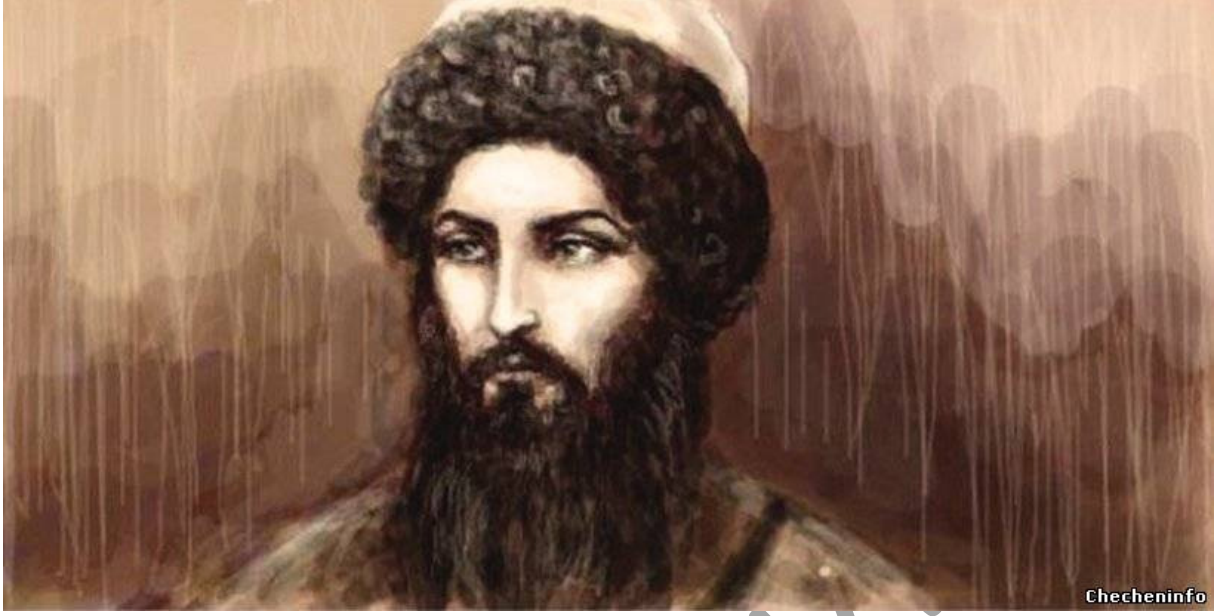
hiç biri görgü tanıklarının Mansur'un esir düştüğü tarihteki fizik görünüşüne dair verdikleri bilgilere uymamaktadır. Keza, 1791 yılında Anapa'da bulunan Mansur'un 70 yaşında bir ihtiyar olması da mümkün değildir. Zaten Mansur hakkında doğru dürüst bilgi sahibi olamayan Osmanlı-Türk kaynaklarına güvenmemek gerekir.

Ş.B. Akhmadov (Şarpudin Baçueviç Akhmadov) da benzer bilgiler veriyor. Ona göre, Şeyh Mansur hakkındaki biyografik bilgiler hem yetersiz hem de çelişkilerle doludur.

B.V. Skitskiy'nin önerdiği tarih 1760 olup akla en yakın olan tarihtir. Bennigsen de Mansur'un ortaya çıktığı zaman 26 yaşında olduğunu bildirmiştir. Türk kaynaklarında gösterilen 1769 veya 1770 tarihlerinin gerçekte alakası yoktur ve hiç bir mesnede dayanmamaktadır. Esir düştüğünde 30'un üzerinde olduğu mantıklı görülmektedir, bu da 1760 yılını destekliyor. Doğum tarihinin bulanıklığına karşılık, doğum yeri ve sosyal arka planı açıktır. Aldı isimli Çeçen köyünde yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir, mensubolduğu taypın adı Elistanjoy'dur. N. F. Dubrovin onun ilk isminin Uçerman olduğu daha sonra Uşurma şeklinde söylenmeye başladığı, en sonunda da Mansur olduğu kanaatindedir. Daha sonra Uşurma kendisini bu isimle (Mansur) anmıştır. 1785 yılı Mart ayında Aldı'ya gönderilen Rus ajanı Tatar Ali-Sultan Uşurma'nın adını geleceğin İmam Mansur'u diye anması mümkündür. Uşurma'nın babasının adı Yapili'dir. Kardeşleri Taiti ve Tıçay, onun esir düştüğü tarihte hayattaydılar (Ş.B. Akhmadov., agy.).

S.Kh. Nunuyev, 2012 yılında Nalçik'da yayımlanan "Nakhi v islame" isimli çalışmasında, Çeçenlerin Elistanjokoy Taypından gelen Uşurma kesin olmamakla beraber 1760 yılında Aldı köyünde doğdu. Ailesi tarafından bilim almak üzere Dağstan'a gönderildi. Yüksek medreseyi bitirerek vaizlik icazeti (diploma) aldı. Bu arada, 1783 yılında Nakşibendî Mürid-Kardeşlik tarikatına intisabetti. Nakşibendî Tarikatı şeyhi olarak kendi mürid çevresinde cömertlik, tevazu ve sofuluk nitelikleriyle bezenmiş, tarikatın halvete girme vazifesini mükemmel bir şekilde yerine getirmiş örnek bir müsliman olarak tanındı ve en önemlisi de tutkulu bir İslam savunucusuydu, bilgisini vermektedir (S.Kh. Nunuyev., agy.).

Musa Geşaev de "Mansur Çeçenlerin Elistanjkhoy Taypı'na mensuptur, babasının adı Şaabaz'dır, sistematik bir tahsil görmüştür ve Nakşibendî Tarikatı'na mensuptur, evlenip iki veya üç çocuk sahibi olduğu kayıtlara geçmiştir" bilgisini veriyor (Geşaev, aynı yerde). Bize göre, altı yıl süren kısa mücadele yaşamının başlarında evlendiği bilindiğine göre, bu kısacık zamanda iki çocuğunun olması akla yatkındır ve bunların her ikisi de çocuk yaşta vefat etmişlerdir. Dolayısıyla Mansur'un birinci derecede varisi yoktur. Onun torununun torunu olduğu ileri sürülen "Emir Nart Ahmet Han" isimli şahıs hakkında kaynaklarda bilgi verilmemiştir. Bu kişinin kendi iddiasına göre İmam Mansur'un Misirbi isimli bir oğlu vardı ve uzun yıllar yaşadı. Misirbi'nin de Sado isimli bir oğlu oldu. Sado'nun ise Soltakhan isimli bir oğlu varmış, onun oğlu da bu bilgileri veren Emir Nart'tır (Kutlu, aynı yerde). Rus ve Çeçen kaynaklarında İmam Mansur'un geride hiç bir çocuğu kalmadığı açıkça belirtilmektedir. Musa Geshayev ilgili çalışmasında "İmam Şeyh Mansur'un doğrudan mirasçuları ne yazık ki yoktur. Onun iki çocuğu da 10 yaşı göremeden ölmüşlerdi" bilgisini vermektedir (Geşaev, aynı yerde). Bu duruma göre Emir Nart isimli şahsın iddialarını "İmam Mansur gibi bir cede sahibolma" özentisi olarak görebiliriz. İmam Mansur'un kısa mücadele hayatında, ömrünü savaşlarda ve halkı birliğe çağırma çalışmalarında geçirdiği göz önünde bulundurulacak olursa, onun ailesiyle sıkı bir şekilde ilgilenmesinin mümkün olmadığı sonucuna varabiliriz. Zaten o günün şartlarında kızamık, boğmaca, kızıl, difteri gibi çocukluk hastalıklarıyla, doğan çocukların büyük bir bölümü telef oluyordu. Mansur'un çocuklarının da aynı akibete uğradığı söylenebilir.

c. Şeyh Mansur'un Dağstan'da Tahsilini Tamamlayarak Geri Dönmesi ve Va'zlarına Başlaması

Mansur'un tahsilini tamamlayıp ülkesine dönmesi, kaynaklarda açıkça belirtilmemiş olmakla beraber 1780-1783 yılları arasında bir zamana rastladığı tahmin edilebilir. Fazla vakit geçirmeden va'z ve irşadlarına başladığında kuşku yoktur. Genç va'iz ve ustaz Şeyh Mansur çocukluk çağından beri ülkesinin müstevli Ruslar tarafından işgal edildiğini, sömürge yönetiminin halka zulüm ettiğini, bazı yerel yarı-feodal beylerin menfaat karşılığı Rusların hizmetinde olduklarını çok iyi kavramıştı. Tahsil yılları boyunca halkının ve ülkesinin kurtuluşu için zihin yormuş, aynı amacı taşıyan arkadaşlarıyla tartışmış ve tek çıkar yolun "Tüm Kafkas Halklarının Birlikte Hareketi" olduğunu kavramıştı. Henüz tanınmadığı için işi bir hayli zordu. İslamî ve tasavvufî bilgisini hitabetiyle birleştirerek va'z ve hitabet yoluyla halka ulaşması kolay olacaktı. İşe önce kendi köyünden başlamaya karar verdi. Va'z ve irşad için yeterince bilgisi ve tecrübesi vardı. Onun Dağstan'dan ilim tahsil ederek döndüğünü bilen köylüleri genç ustazın vaz'larını dinlemeye hazırды.

Genç Şeyh Mansur büyük bir belagat gücüyle Kur'an ve hadislerle dayalı va'zlarına başlayınca halkın büyük ilgisini gördü. Dinleyenleri derinden etkiliyordu. İlk zamanlar dinin esaslarından ve halkın inaç zaaflarından söz ediyordu. Musa Geşaeв ilgili çalışmasında Mansur'un ilk va'zlarını şöyle anlatıyor: "Mansur Aldı köyünde halkı toplayarak verdiği va'zlarda, Çeçenlerin İslamdan uzaklaştıklarına, bu yüzden birçok felaketlerle karşı karşıya kaldıklarına işarette bulunarak gerçek İslamı anlatmaya gayret ediyordu. Onun ateşli hitabeleri sade ve anlaşılması kolaydı, ilgilenen insanlara dinin emirlerini bilgece açıklıyordu. Çeçenler onu Allah'ın mübeşşiri/müjdecisi olarak kabul ettiler ve halk katında popolaritesi sür'atle yükseldi. İlk önce aldılı köylü ildeşlerinin kalblerini güçlendirdi: kötü alışkanlıkları terkedin, iç sürtüşmeleri durdurun, tütün ve içki kullanmayın" şeklinde va'zediyordu.(Geşaeв, agy.).

S-Kh. Nunueв de aynı konuda "O, inancı ve halkının özgürlüğü için öne çıkan karizması yüksek, kişisel cesaret ve irade sahibi, etkili hitabet gücü olan, askeri yeteneklerle donanmış ve buna ek olarak görkemli fizik yapılı bir önderdi" tespitinde bulunmuştur (Nunueв, agy.). Nunueв'e göre, Mansur ilk zamanlar va'zlarında anti-kolonyacı ve Rus-karşıtı ifadeler kullanmadı. Daha sonraki va'zlarında, şimdiki kadar görülmemiş bir şekilde Çeçen halkının, onunla birlikte tüm Kafkas halklarının sömürgeciliğe ve Rus istiyasına karşı mücadele edebilmeleri için mutlaka gerçek İslam'ı ortak bir din olarak kabul etmelerinin, kötü alışkanlıklardan kurtulmalarının, cahiliyye adatını bırakmalarının ve çeşitli pagan inançlı taypların ihtida ettirilmelerinin şart olduğunu bıkmadan usanmadan anlattı. Kan davasını savunan dağlıların ve onların yaşlılarının cehalet içinde olduklarını, bir dağlı soylunun bir köleyi borçlandırmaya ve ezmeye hakkı olmadığını, ilkel bir politeizme takılıp kalmanın (İnguşlarda olduğu gibi) halkın manevî birliğini azalttığını sürekli vurguladı. Şeyh Mansur va'zlarında, siyasî birlik ve anti-kolonyal hareketin oluşması için en önemli şartın dağlı halkların manevî birliği olduğunu önemle vurguladı. Ancak onun bu

idealinin oluşmaması için sömürge yönetimi büyük bir gayret sarfediyordu. Rus askerî tarihçisi V. Potto bu konuda şöyle yazıyor:

"Mansur'un tutkulu ve vazgeçilmez amacı tüm Kafkas halklarını birleştirmektir. Oysa, Rus silahlı kuvvetlerinin tüm çabaları bunu önlemeye matuftu" (V.A. Potto. T. 1., Stavropol 1994, s. 141)⁷.

Gazavatdan/cihaddan, yani özgürlük için kutsal savaş yapmaktan söz etmeye başlayınca Şeyh Mansur'un ünü hızla tüm Kafkasya'ya yayılmaya başladı. Ona göre, Çeçenler ve dağstanlılar birlikte mücadele etmeliydiler. Şeyh Mansur'un Dağstan'a gönderdiği bir çağrı mektubu saklanmıştır: tüm cemaatler, müsliman erkekler ve kadınlar, Doğu'da ve Batı'da tüm inananlar, gece ve gündüz ebedi kurtuluş sizinle olsun! Ey insanlar, bizim liderlerimizin ahlaksızlık, içki ve tütün kullanma alışkanlığıyla ilgilenmediklerini biliyoruz. Tevbe ediniz, ölene dek hakkı tavsiye ediniz, Yüce Allah şöyle buyurmuştur: 'Sadece tevbe edenler, inanıp güzel amel işleyenler ebedi mutluluğa erişirler'. Kalblerinizi Allah korkusuyla doldurunuz. Tüm kavgaları ve çatışmaları, küfür ve koğuculuğu bırakmanızı rica ediyorum. Kimsenin kalbini

⁷ Nunuyev, S.Kh. "Nakhi v islame", Nal'chik, 2012.

kırmayın, adil olun. Günah işleyenler Yüce Allah'dan af dilesinler. Ölünün arkasından ağlamayın ve yas elbisesi giymeyin. İçki ve tütün kullanmayın. Allah'ın merhametine sığının. Biz Allah'ın kanunlarını ihmal ediyoruz. O'nun kanunlarına uyunuz ve bize haram kıldığı her şeyden sakının ve kendinizi gazavata hazırlayınız. Allah şöyle diyor: kâfirleri ve müşrikleri yok edin" (Geşaev, agy.).

Öteyandan, Nunuev'in tespitine göre, halkı cihada hazırlayan Şeyh Mansur, bu vazife öncesinde, müsliman dağlı halkları akılsızca kan kaybından korumak istiyordu. Bunun için onların Çarlık birlikleriyle askeri çatışmalardan sakınmalarını ve farklı dilli Kafkas halklarının birbirlerinden kopuk müfrezelerinin zamansız eylemlerden ve dünyanın en güçlü ordularından biriyle büyük çaplı bir askeri çatışmaya girmekten geri durmalarını vurguladı. O dağlı pagan kabilelerin (İnguşlar, Karaçay-Balkarlar, Kuban Adıgeleri arasında henüz müsliman olmayan kabileler) islamaştırılmasının şart olduğunu, onları birleştirme etabının zaman ve sabır gerektirdiğini, bunun son derece önemli bir hazırlık teşkil ettiğini özellikle belirtiyordu; nitekim Şeyh Mansur bir va'zında şöyle demişti: "Allah'ın lütfuyla, benim askerim gelişip büyüyecek ve diğer halkları yenecektir"⁸. Şeyh Mansur Alemlerin Rabbi olan Allah'a inanan ve onun yüce peygamberi Muhammed'e saygı gösteren müslimanlara yaptığı çağrıda: "İnançta ve ibadetde gayretli olun, cürüm işleyenleri haklı görmeyin, Allah'ın rızasını kazanmak için hayırlı işler yapın ve ona itaat edin" diyordu. Çar'ın askerleriyle çatışma başladığında dahi Şeyh Mansur kan dökülmemesi ve barış için tekrar tekrar teşebbüse geçti ve "müslimanların kötü davranışlarda bulunmayacaklarına" dair Rus yönetimine taahhütte bulundu (Nunuev, aynı yerde). Şeyh Mansur dağlıları şeriat üzere yaşamayı öğrenmeye ve İslam dahilinde birlikte ibadet etmeye ve İslam ahlakıyla ahlaklanmaya davet ediyordu. B.V. Skitskiy'nin haklı olark işaret ettiği gibi, Şeyh Mansur dinî programının ilk bölümünde Kafkas Dağlıları'na ilkelere bağlı ahlak üzerine inşa edilmiş yeni bir yaşam tarzı telkin ediyordu (B.V. Skitskiy. Sotsial'nıy kharakter dvijeniya imama Mansura... 1932).

Bu yaşam tarzı Dağlı Halkların birlikteliğinin gelişmesine ve onların İslam bayrağı altında örgütsel birlik oluşturmalarına önemli bir adım oldu. Züht ve takva üzere yaşam tarzına gelince; çoktan beri Rus müstemleke yönetiminin Çeçenya ve Dağstan'da izlediği topyekün ekonomik yıkım politikası karşısında dağlı halkların yaşam koşulları, züht ve takva sayesinde hayatta kalma normuna dayanıyordu. Şeyh Mansur'un öğretisi, şeriat kanunları temelinde adatın ve dağlı halkların günlük yaşamına sıkı bir şekilde yerleşmiş pagan inançların ortadan kaldırılmasını hedefliyordu; objektif ilerici bir olguyu yansıtan bu anlayış halk katında destek buldu. Şeyh Mansur ilk hitabelerinde kendi kabile mensuplarını ve diğer Kafkas halklarını güzel ahlakla bezenmeye, İslam öğretisi hakkında bilgi sahibi olmaya, İslamın ahlak ve etik değerlerine saygılı olmaya ve şeriat kanunlarına uymaya davet ediyordu. Şeyh

⁸ Yazar bu bilgiyi "(RGVIA. F. 52,op.1\194, d. 350, l. 38. Kopyia russkogo perevoda. Data ne ukazana, primerno 1785 god.)" isimli kaynaktan nakletmiştir. Doğuluğunu ihtiyatla karşılamak gerekir.

Mansur adata şiddetle karşıydı: "Adata bağlı kalınarak yapılan işler manevi hukukun yerini tutmaz" diyordu. Örf ve adetlere dayalı hukukun yerini İslam hukukunun almasıyla Vaynakh toplumunda yeni bir kültürel ve hukuksal gelişme oluştu. Ulusal elitin niteliksel değişimine bağlı olarak, eskiden otorite ve gücü elinde bulunduran tamadalar konseyine müsliman dinadamlarının temsilcileri de katıldılar. Şeyh Mansur'un şeriatı esas alan ideolojik retoriği Kafkasya'nın yüksek ilahiyatçı elitinin sempatisini kazandı, onlar genç şeyhe tam destek verdiler. Şeyh Mansur'un Adatın zayıflamasına ve şeriat hukuku normlarının kabul edilmesine ve dağılı halkın geleneksel hukuku terketmesine matuf hitabeleri ulema tarafından övgüyle karşılandı.

Şeyh Mansur şöyle hitabediordu: İçki, tütün, müskirat kullanmayın... afvedici olun... her insanın ölümünden sonra terekesi akrabaları arasında paylaşılır, bu sebepten kalan mülkün kime ait olduğu çok önemlidir". Çeçen halkı bir araya geldi, onu kavradı ve ona destek verdi⁹. Aldılı Uşurma, Şeyh Mansur olmadan önce kendi öz halkına güven telkin etmeli, züht ve takva ile ilgili va'zlarını algılamaları için onları canı gönülden dinlemeye mecbur etmeliydi. Beden ve ruh temizliğini, İslam ahlakıyla ahlaklanmayı, sürekli tevbe ve dua etmeyi telkin ediyordu. İnsanları peşinden sürüklemek için, ulusal anlayış ve kültürün köklerine atıfta bulunarak kişisel örnek oluşturma, genç vaizin seçtiği en etkili yöntemdi. Patriyarkal ve feodal iç sürtüşmelerle parçalanmış halde olan Vaynakh toplulukları, Rus sömürge yönetiminin sürekli zorbalığı yüzünden yoksul ve yorgun düşmüştür. Halkın toparlanması bakımından, aldılı genç sufi vaizin dini-ahlaki eğitimi halkın fiziksel canlılığı açısından başarılı olmasına rağmen, aşıladığı yüce idealler gerçekleşmesi mümkün olmayan bir ütopya gibi görünüyordu.

Aslında halk Vaiz Uşurma'yı tanıyordu ve onu aşağıdaki durumlarda büyük rolü olan bir şeyh ve ustaz* olarak gördü:

Birincisi, onun söylemleri halkın yüksek ahlaki yaşamının temellerini güçlendirmede ve yeniden inşa etmede, keza ulusal anlayışı ve halkın etnik varlığını korumada itici bir güç oluşturdu. Mansur va'zlarında genelde iyilik, eşitlik, adalet ve dürüstlük konularını işliyordu. Keza halkı kan davası, hırsızlık, tütün ve içki kullanma gibi kötülüklerden ve kötü alışkanlıklardan arınmaya davet ediyor; içten gelerek Allah'a yakarmayı ve tevbe etmeyi tavsiye ediyordu.

⁹ TsGA RD. F. 379, op 3, d. 13, t. 1, L. 189 ob. (S.H. Nunuev faydalandığı kaynağı verdikten sonra şu notu düşmüştür: Kizlyar komutanlığında görevli bir memur tarafından arabçadan rusçaya çevrilmiştir).

* [arabçada "şeyh"=tarikat lideri, tekke lideri anlamına gelir. "Ustaz" ise arabça "üstad" kelimesinin ta kendisidir. Muallim, öğretici, müderris, medrese hocası, profesör, bir disiplinde usta olan anlamlarına gelir. Mansur hem "şeyhlik" hem de "ustazlık" vasıflarını haiz olduğu için halk onu genelde "şeyh", zaman zaman da "ustaz" olarak anmıştır. Bir de "İmam" ünvanı vardır ki bu ünvan "cami imamı" biçiminde yaygın olarak kullanılıyorsa da politik anlamda "emir", "politik lider", "önder" anlamlarına da gelir. Mansur hem dinî hem de siyâsi lider olarak kabul edildiği için haklı olarak halk onu "İmam Şeyh Mansur" diye isimlendirmiş, çocukluk ismi de unutulup gitmiştir. YN.]

İkincisi, Mansur inaç ve ibadette, tevbe ve niyazda halka söylediklerini bizzat uygulayarak halka örnek oluyordu, züht ve takva üzere yaşıyordu. Onu örnek alan halk, kötülüklerden kendini arındırarak ahlaken yüceldi ve insanlar birbirlerine daha hayırhah davranmaya başladı. Çeçen etnograf Ummalat Laudaev "Böylelikle insanlar doğru yola yöneldiler, bulunan eşyalar ve paralar yollardaki direklere asılıp teşhir ediliyor, gerçek sahipleri gelip alıncaya kadar onlara kimse el sürmüyordu" diye yazmaktadır (Nunuev, agy.). Bu arada, 1785 yılında Şeyh Mansur Goyti köyünden mütevazi bir ailenin kızıyla evlendi. Düğün muhteşem oldu: molla nikâhlarını kıydı, arkadaşları onun sevincini paylaşmaya ve gelini görmeye geldiler. Bu arada Mansur'un kutlamalara ve eğlencelere karşı olduğunu belirtmemiz gerekir. Ama Mansur halkını aydınlatmaya ara vermedi.

Kısa zamanda O'nun va'zlarının etkisiyle Çeçenya'da büyük bir değişim husule geldi. Aldı köylülerini örnek alan tüm Çeçen köylerinde tütün kullanımı ve bir nevi keyf verici içecek elde edilen buzu/mürver bitkisinin üretimi terkedildi. Bulunan her türlü şey, para veya diğer nesnelere köy merkezlerinde, halka açık yerlerde yer alan direklere asılıyordu. İnsanlar birbirlerine karşılıklı olarak saygılı davranmaya başladılar; kandavası hemen hemen terkedildi; nerdeyse herkes camiye gidiyor ve oruç ibadetini yerine getiriyordu. Rus tacizi olmasaydı halkın genelde hiç bir sıkıntısı kalmayacaktı (Geşayev, agy.).

Yine aynı yazara göre, Hazar'dan Azak'a kadar uzanan Kafkasya Hattı'nı inşa ederek Kafkasya'da uygulayacağı sömürge politikasında önemli bir aşama kaydeden Çarlık Hükümeti'nin dağlık köylerde cezalandırıcı ve sindirici eylemlere başlaması halk arasında protestoları ve isyan hareketlerini tetikledi. Şeyh Mansur dağlı sekeneye tekrar tekrar çağrıda bulunarak Rus askeri istihkâmlarına saldırmamaları hususunda onları uyarmaya çalıştı. Şeyh Mansur, anlaşmazlıkların barışçıl yolla halledilmesi için Rus tarafına görüşme girişiminde de bulundu. Ancak Çarlık Rusyası'nın imperyal politikası, "isyancıları yoketme" amacına odaklandığı için dağlı halklara, özellikle de müslimanlara tolerans göstermeyi kesinlikle kabul etmiyordu. Çarlık generalleri ve diğer yetkilileri "utanmaz sahtekâr" olarak niteledikleri Şeyh Mansur'a barış görüşmeleri için imkân vermediler. Onların düşüncesine göre bu tür görüşmeler bir nevi "imparatorluğa hakaret" anlamına geliyordu; büyük güç, Şeyh Mansur yönetimindeki ayaklanmanın kesinlikle tenkil edilmesini tercih etti. Aslında İmparatorluğun Kafkasya'da yaşayan halklara değil, onların topraklarına ihtiyacı vardı (Geşayev, agy.).

d. Rus Yönetimi'nin İmam Şeyh Mansur'u Yoketme Girişimleri

Şeyh Mansur'un va'z ve hitabelerinin etkisi kısa zamanda görüldü. Şöhreti Çeçenleri aşarak diğer Kafkas kabilelerine ulaştı. İnsanlar fevc fevc Aldı'ya gelip onu dinliyor ve büyük bir şevkle ona bağlanıyordu. İşgalci Rus yönetiminin halka uyguladığı şiddet ve baskı Halkı Şeyh Mansur'a daha da yaklaştırdı. Zaten uzun zamandan beri hep birlikte

vatan savunması düşünülüyor, ama birliği sağlayacak bir önder olmadığı için harekete geçilemiyordu. Münferid yerel hareketler de etkili olmuyordu. Ruslar tehlikeyi sezmişlerdi, yoğun bir karşı propogandaya başladılar. Şeyh Mansur'u gözden düşürmek için akla gelen herşeyi yaptılar. Ancak Kafkas Halkı aldılı Uşurma'yı tanıyor, onu Şeyh Mansur olarak biliyor ve söylediklerine inanıyordu. Mansur'u tanıyıp feyzalanlar memleketlerine dönünce onun fikirlerini ve gazavatın önemini çevrelerine anlatıyorlardı. Böylece "Müridizm İdeali temelinde" ulusal birlik oluşuyor ve cihad/gazavat inancı hızla kök salıyordu. Ancak, Şeyh Mansur fiili mücadele zamanının henüz gelmediği kanaatindeydi. Ona göre tüm Kafkas Halklarının en az Çeçenler kadar bilinçlenmesi lazımdı. Yarı feodal beylerin ekserisi Mansur'u tanımak niyetinde değildi. Bu sebepten bir süre daha hazırlık yapılması gerekiyordu. Ama Ruslar ona bu zamanı vermediler ve hızla cezalandırma hareketine giriştiler, böylece fiili mücadele başladı.

S. Kh. Nunuyev'in ifadesine göre, 1785 yılı Temmuzunda Çarlık albayı Pieri cezalandırma seferiyle görevlendirildi. Şeyh Mansur'un köyü Aldı yakılıp yıkıldı. Daha sonra, tahribedilen Aldı aulunun yerinde Rus kolonizatörler/sömürgeciler kendileri için Grozny kalesini inşa ettiler. Çarlık hükümeti genç Şeyh'in etki ve prestijinin hızla yiyılmasından büyük endişe duydu, müsliman din adamları da polis takibine alındı. Şeyh Mansur'u tutuklamaya yönelik çok sayıda girişim ise başarısızlıkla sonuçlandı (Nunuyev, agy.).

Kafkasya genel valisi ve kumandanı Gnl. Kont Pötemkin Şeyh Mansur Hareketi'ni büyüyüp dal budak salmadan tenkil etmek istiyordu. V.A. Potto'ya göre, Pötemkin bu amaçla, Astarkhan piyade alayının enerjik kumandanı Alb. Pieri'yi Mansur'u kendi köyü Aldı'da yakalamakla görevlendirdi. Ancak, ilk girişim başarısızlıkla sonuçlandı.

Astarkhan alayına Kabardey Taburu ile 100 Terek Kazağı da eklendi ve birlik iki topla takviye edildi. Pieri bu kuvvetlerle Sunja'ya geldi, burada, daha kolay hareket edebilmek amacıyla ağırlıklarını bıraktı, Aldı'ya 5 mil yaklaştılar. Kalinovskoy stanitsası üzerinden ormanı geçerek aniden Aldı'ya hücum ettiler, fakat Mansur ilk silah sesiyle birlikte köyden uzaklaşmayı başardı. Böylece ana amaca ulaşamadı, ama Aldı köyü ateşe verildi. Aldı aulunu imha etmek suretiyle düşmanı kâfi derecede cezalandırıldığına kani olan Polkovnik Pieri, Sunja'ya hareket etti. Ama bu geri dönüş, birliklerin felaketine sebep oldu. Birlikler Aldı ile Sunja arasındaki ormana geldiklerinde, aniden Çeçen müfrezeleri saldırıya geçtiler ve Rus birliklerinin hemen hemen tamamını yok ettiler. Pieri'nin kendisi de ölenler arasındaydı, aynı şekilde Kabardey taburu kumandanı da ölümcül bir şekilde yaralanmıştı.

Naçalniklerinin/kumandanlarının kaybiyla askerler bozguna uğradılar, direnemeyip kaçmaya başladılar. Çeçenler onları büyük bir öfkeyle takibettiler, öldürdüler, esir aldılar ve Sunja'da boğdular. Bu talihsiz geri çekilme sırasında Rus birliği iki topunu da geride bıraktı (bunlar sonradan 100 gümüş rubele Çeçenlerden satın alınmıştır), yaralılar hesaba katılmazsa sekiz subay ve 600'den fazla nefer telef oldu (Potto, V.A.,

age. C. I). Sunja'da Pieri'nin birliğinin imha edilmesinden günler sonra, Tuğ. Gnl. Apraksin önemli bir kuvvetle geldi. Tesadüfen eenlerle karşılaştı, onları Alkhan köyüne kadar takibetti ve köyü ateşe verdi, sonra Kabardey'e döndü ve birliğinin kahramanlığı hakkında tumturaklı bir rapor yazdı. Pötemkin bütün bu olanlar sebebiyle çok öfkeliydi. Pieri'nin feci yenilgisi, Kafkasya'da Rus ordusunun başına pek sık gelmeyen felaketlerin ilkiydi, bölge için ciddi sonuçlar doğurdu. Rus birliğinin başına gelen bu trajik sonuç kısa zamanda dağların her tarafına yayıldı, tüm Kafkas kabilelerinden Peygamber'in (Mansur'u kastediyor) bayrağı altına yeni taraftar kalabalıkları akın ettiler. Bu arada Mansur zafer ilan etti ve yakında Kizlyar'a gideceğini haber verdi. O gerçekten Temmuz ayında Kizlyar'a 5 verst mesafede bulunan Kargin'e saldırdı. Küçük bir garnizon vardı, ama ümitsizce direndi, Çeçenler büyük sayı üstünlüğüne rağmen istihkmı/palangayı alamadılar, sadece civardaki aħřap evleri yaktılar. Hızlı bir Şekilde yayılan yangın barut mahzenine sıçradı, meydana gelen infilakta istihkm havaya uçtu ve kahraman muhafızlar enkazın altında kaldılar (Potto, agy.).

Aldı zaferinden sonra Şeyh Mansur'un Şöhreti daha da arttı ve etrafa hızla yayıldı. Artık o "İmam Şeyh Mansur"du, yani Kafkasya'nın hem siyasi hem de askerî önderiydi.

(Yazının devamını "Umumî Kafkas Tarihi'ne Giriş" isimli kitabımızın II. cildi yayımlandıktan sonra, sözü geçen kitaptan takip edebilirsiniz)